

Микола Павлович Мащенко — кінорежисер, письменник, народний артист України (1983), академік АМУ, лауреат Державної премії України ім. Т.Г.Шевченка (1982).

1953 року закінчив Харківський театральний інститут (у І.Мар'яненка). З 1957 року на Київській кіностудії художніх фільмів. Поставив фільми: «Радість моя» (1962, у співавторстві), «Новели Красного дому» (1963, у співавторстві), «Хочу вірити» (1965), «Всюди є небо» (1965), «Дитина» (1967), «Комісари» (1970), «Іду до тебе» (1971), «Як гартувалася сталь» (1973, т/ф, 6 серій), «Шлях на Софію» (1978, т/ф, 5 серій, СРСР — Болгарія), «Овод» (1980, т/ф, 3 серії), «Карастоянови» (1982, т-ф, 3 серії, СРСР — Болгарія), «Паризька драма» (1983), «Мамо, рідна, дорога» (1986), «Все перемагає любов» (1987), «Зона» (1988, спільно з С.Шахбазяном), «Кобзар» (1993), «Вінчання зі смертю» (1994), «Богдан Зиновій Хмельницький» (2006). У Національному театрі російської драми ім. Лесі Українки поставив «Будинок, де все шкереберть» А.Портеса (1995). Автор книг: «Зоря для матері» (1983), «Мамо, рідна, єдина...» (1991), «Відьма-енкаведистка» (2000), «Спогад про любов. Троє» (2004), «Остання атака» (2005), «Василь Земляк в усмішках Миколи Мащенко».

За радянських часів його називали співцем романтики революції, митцем визначеної громадянської позиції, якому притаманна публіцистичність і точність художнього втілення. Фільм «Комісари» демонструвався у Пізі (Італія) на МКФ «Нове в мові кіно». За фільм «Шлях до Софії» режисер удостоєний престижних нагород в мистецтві Болгарії: нагороди Софії і ордена святих Кирила і Мефодія. За фільм «Овод» — ордена Командора від Президента Італії.

Мащенко — акторський режисер. «Екран, — говорить він, — має безліч засобів виразності. Проте для мене ясно одне: найважливіше — кіноактор, людина, яка наші пошуки втілює в життя, лишається наодинці з глядачем. Актор — це душа і серце наших картин. І поки воно б'ється, буде і кіномистецтво» (Культура і життя, 9.12.1979). Актори відгукувались на цю його особливість творчості: як висловились Антоніна Лефтії, «у фільмах Миколи Мащенко не можна грати в півсили, заховатися в окремі деталі. Режисер вимагає творчого горіння, самовіддачі. Він — за актора-творця». Адаже без цього не можна було б творити характерів мужніх, здатних на подвиг.

На XXXI традиційному міжнародному огляді телефільмів у Монте-Карло приз — «Золоту Німфу» за краще виконання чоловічої ролі було присуджено Андрієві Харитонову за головну роль у фільмі «Овод». Манеру роботи Мащенко з акторами він назвав несамовитою.

Як починалася дорога талановитого режисера у велике кіно? Кому завдячує професією? Що приніс в українське кіно? Що пам'ятає про друзів-колег?

МИКОЛА МАЩЕНКО: СИН СІМ'Ї ДОВЖЕНКІВЦІВ

Діалог веде Лариса Брюховецька

— Вступ на театральне відділення Харківського театрального інституту був, очевидно, не випадковим. Мріяли стати актором?

— Дорога до театрального інституту була довгою і страшенно важкою. Почалася вона ще 1947 року. Тоді я закінчив сьомий клас Мілуватської неповно-середньої школи і змушений був у 8, 9, 10 класи їздити за 50 кілометрів до міста Рубіжне. Сто кілометрів щодень. Та ще п'ять кілометрів від дому до залізниці. В дощ і сніг долав ці кілометри і кляв їх безбожно. Долав у темряві, бо, щоб не запізнитися на робочий поїзд, треба було виходити о 4-й ранку, а повертався додому близько 11-ї вечора. Сотні разів хотілося здатися, та мамині слова — «тоді гайда на свинарник на моє місце» — нагадували про її каторжні страждання заради кращого майбутнього своїх дітей і додавали мені сил. Ви запитаете, чому так далеко треба було їздити, хіба не було іншої школи поблизу? Рубіжне мама вважала місцем мого другого народження. Річ у тім, що в першому класі я захворів на туберкульоз і вже не було найменших надій на одужання. Мама повезла мене «на край світу» — в Рубіжне. Там головна лікарка взялась лікувати мене у себе вдома. І цілих вісім місяців боролася за моє життя. При тому, що в неї було своїх дві доньки трохи старших за мене, з громадянської війни прикутий до ліжка бойовий побратим її чоловіка. На той час чоловік уже був одним із провідних інженерів Рубіжанського хімкомбінату. Жили вони, мені здавалося,

як царі. І мені, чужому зовсім, створювали царські умови. Коли всі розходилися з дому, я залишався наодинці з героєм громадянської війни. Він навчив мене співати його улюблені пісні «Орленок, орленок», «Там, вдали, за рекою». Якось старша донька принесла зі школи книжку «Як гартувалася сталь». Він попросив мене тримати книжку перед його очима, а сам читав уголос. Через багато років, знімаючи фільм «Як гартувалася сталь», в епізоді, коли Корчагін вперше заходить до Тоні Туманової, пригадаю його, і в кімнату ввезуть хворого чоловіка в колясці. Юний Корчагін зверне на нього особливу увагу. Ніби загляне у своє майбутнє. Взагалі, вся квартира Тоні будувалася, обставлялася згідно з моєю пам'яттю про квартиру, в якій мене лікували. Рояль, на якому старша донька грала «Сувенір для Елізи» Бетховена, книжки в шафах, які я розглядав, і у склі бачив своє обличчя, як воно пропливало по книжках. Такий кадр повторю з Корчагіним. І пісня «Там, вдаліні, за рікою» відгукнеться з далекого далека. І почнеться фільм жахливим сном Корчагіна — біляк тортурами змушує його зрадити революції і, нескореного, розстрілює з кулемета. Цей сон розповів мені прикутий до ліжка герой громадянської — друг сім'ї моєї рятівниці...

Вступ до театрального — це окремий епізод і також пов'язаний з моєю рубіжанською одиссеєю. Саме там, в школі №1, я подружив з Олегом Тимошенком, нині академіком АМУ, багаторічним ректором Київської консерваторії імені

Чайковського. Батько його був директором палацу культури Рубіжанського хімкомбінату. Олег іноді, бачачи моє граничне перевиснаження безкінечними дорогами і голодуванням, залишав мене ночувати у них. То були щасливі миті. Коли в Рубіжанському палаці культури я вперше побачив виставу професійного Ворошиловградського театру (та ще й яку! – «Ромео і Джульєтта»), для мене, селяка, це була непересічна подія. Бурхливі оплески, овації, квіти, що летіли на сцену. Та ще більшою подією стала зустріч з виконавцями головних ролей у домі Олега після вистави. Це були заслужені артисти України М.Курасова і В.Чекарев. Джульєтта і Ромео. Це вже було вершиною щастя – бачитися з ними, слухати їх. Вони вітали Олега з днем народження. Коли до мене дійшла черга привітати іменинника, я сказав, що в подарунок йому вивчив напам'ять поему «Руслан і Людмила», і почав читати. Кожної миті хотів зупинитися, але Джульєтта (Курасова) підбадьорює мене, каже: «Читай всю поему», навіть слова мені іноді підказувала. Я читав, а Олег, імпровізуючи, акомпонував мені на фортеп'яно. Під враженням від нашого виступу, Курасова сказала: «В цих хлопчиках щось є. Впевнена, вони будуть займатися мистецтвом».

Оті її кілька слів, доброзичливих, щирих, визначили всю нашу долю. Ми з Олегом вийшли на вулицю і до ранку гуляли. Була зима, безперервно падав лапатий сніг, та ми не помічали його, не відчували холоду. В якусь мить зупинилися і поклялися один одному піти в мистецтво.

І пішли. Після закінчення школи, він вступив у Харківське музичне училище, а я в Харківський театральний інститут. Тепер ми обидва академіки, народні артисти. Та ніколи не забувається, чийі добрі слова висвітлили нам увесь життєвий шлях.

– *Цікаво дізнатися про вашого педагога, про друзів по навчанню. Чи не перетиналися ви із Леонідом Биковим, який також навчався у тому ж вузі?*

– Моїм педагогом був великий, воістину народний актор Іван Олександрович Мар'яненко. Лауреат Сталінських премій, професор. Та щоб потрапити до нього на курс, мені треба було здолати ще дві «фортеці» – небажання моєї матері, братів, сестер, щоб я «подався» в актори. А найстарший брат упросив навіть військкомат направити мене в Ленінградське військово-морське училище. Слава Богу, там я не пройшов через стан здоров'я. Доки тривав цей процес, підоспів час іти служити в армію. Від цього звільнялися лише призовники, які вступили в гірничі або в хіміко-технологічні інститути. Довелося їхати в Харків складати іспити до хіміко-технологічного інституту. Склав. Й одразу ж побіг до театального інституту. Там на мене вже очікувала непереборна біда: вступні екзамени вже закінчилися, переможці конкурсу роз'їхалися по домівках. Про якийсь додатковий екзамен для ще одного бажаного стати актором та ще без документів не могло бути й мови. Старенька секретарка, дізнавшись про всі мої митарства, просто змилосердилась наді мною. Покликала з бібліотеки Альберта Яковича Мамонтова, викладача сценічної мови. Пізніше я дізнався, що це син опального драматурга, автора забороненої п'єси «Республіка на колесах» Я.Мамонтова.

Він уважно вислухав мою програму, підготовлену до екзамену. Коли я наприкінці прочитав монолог Незнамова, як останню надію, – не міг стримати сліз. Насмілюся гля-

нути на нього. І диво – він витирив сльози. Ціна його сльози була для мене небесна: він умовив І.Мар'яненка, художнього керівника курсу, послухати мене.

Через два дні і дві ночі – голодні, безсонні, проведені на вокзалі – А.Мамонтов представив мене кільком членам приймальної комісії. Серед них був Мар'ян Крушельницький, Лесь Сердюк (старший), Іван Мар'яненко. Того ж дня я був зарахований до інституту і поселений у гуртожиток, у кімнату №12.

Там мешкали Олександр Барсегян (нині – художній керівник Харківського театру ім. О.Пушкіна), Володимир Борисенко (актор Київського театру оперети), Леонід Безкодарний (кінорежисер) і Леонід Биков. Він учився на другому курсі.

Сів я на відведене мені ліжко і, найщасливіший у світі в ту мить, почав пригадувати, що довелося здолати до цього першого в житті особистого ліжка. Пригадував і записував: «90 тисяч кілометрів в Рубіжне до школи, 9 тисяч кілометрів з дому до вокзалу, успішний провал в Ленінградське мореходне училище, вступні іспити у два інститути». Пригадав – і заплакав від щастя.

Жили ми впроголодь – 1949, 1950, 1951 – важкі були роки. Щоб зрозуміти, як тоді жилося, наведу такий факт: усю крихітну стипендію ми відносили коменданту гуртожитку і казали, щоб він нам видавав по 60 копійок в день, як би слізно ми не просили більше. Інакше нам грошей на місяць не вистачило б. Ми купували льодяники і пили з ними чай...

У творчому сенсі було не легше. Рідко кому вдавалося відразу після закінчення інституту одержати гідну роль. І тільки Льоня, завдяки своєму великому таланту, ще студентом одержав роль в комедії Василя Минка «Не називаючи прізвищ». Харків жив цією виставою, ім'я Бикова звучало скрізь. Про нього говорили в магазинах, трамваях, на стадіоні, скрізь звучали його крилаті фрази зі спектаклю. Зауважу, ще до виступу в театрі Льоню знали в місті як творця надзвичайно цікавих інститутських капусників. Разом зі своїм другом Володимиром Крайниченком вони таке витворяли на сцені, що в дні прем'єр до Театрального викликали кінну міліцію для забезпечення порядку. Тому, коли говорити про Льоню кіноактора і кінорежисера, не слід забувати плідні роки, проведені ним у театрі.

Ні з ким поруч я не відчував себе так затишно, як поруч із ним. І в Ленінграді, де він працював у Театрі кіноактора, і в Києві мені досить часто доводилося бувати у Бикових. Старі пітерські актори, мабуть, і досі пам'ятають «биковські чаювання» – тут панувала унікальна за висотою культури, за класичними формами етики поведінки кожного атмосфера. На моєму віку було тисячі вечорів, багато з них я сам організовував. Звичайно, я намагався створити таку ж атмосферу. Але не міг. Не виходило такої щирості... Або та напуміла історія на Бакинському всесоюзному кінофестивалі 1974 року, де мені довелося бути членом журі. Тоді виникла дуже складна ситуація. Ще до його початку із високих московських крісел надійшло «побажання», які фільми треба нагородити. У жанрі комедії – «Іван Васильович міняє професію», на військову тематику – «Я – Шаповалов», на історико-революційну – «Витоки», на сучасну – «Тут наш дім». «Ні «Стариків», ні «Калини червоної» відзначати не передбачалось. Довкола «Калини червоної» взагалі творилось щось несусвітнє. Гейдар

Алієв, Перший секретар ЦК КП Азербайджану, він же голова оргкомітету фестивалю, влаштував нам рознос: «Ви що творите в моїй республіці?! Злочинцеві, який відсидів, ви хочете дати головний приз! Це не наш герой! Та вас же всі освищать!». Ми з Тенгізом Абуладзе, відстоюючи «Калину червону», боролись не на жарт: «Ми хочемо відзначити талант геніального письменника, сценариста, актора, режисера...» Це був настільки серйозний спір, що члени журі з Казахстану, Вірменії, Грузії та України навіть збиралися покинути фестиваль на знак протесту. А це вже був би величезний скандал! І власть імущі відступили. О другій ночі мене запросив до себе Ростоцький, голова журі, і сказав: «Колю, головний приз, а це і думка Голови комітету по кіно, і багатьох московських представників журі, ми хочемо вручити Бикову за його фільм «У бій ідуть лише "старикки"». Як ти на це дивишся? Я кажу: «Ви знаєте, мені, українцю, тим більше, Льоніному другові, це дуже приємно, але дозвольте мені запитати самого Льоню, як він на це дивиться...». Розумієте, одне його слово – і головний приз дістався б його «Старикам». Я пішов до Льоні в номер, розбудив його, пояснив ситуацію. Він – спросоння, не роздумуючи – відразу відповів: «Я, Биков, у списку, де першим буде Василь Макарович Шукшин з «Калиною червоною», матиму за честь бути сотим!»

Чому ми так боролись за «Калину червону»? Звичайно, тепер це не дуже зрозуміло. А в той час поява такого фільму була проривом у заборонену зону. Проривом туди, про що ми боялись говорити...

А фразу Бикова потім багато раз цитували, тому що в цій фразі – він весь. Того вечора я зрозумів ще одну річ. Зрозумів з першого ж тоста Шукшина. Поміняйся вони з Льоню місцями, Василь Макарович, не роздумуючи, ті ж слова сказав би про Бикова. Таке благородство дуже рідко зустрічається в нашому мистецтві. Для таких людей, як Биков і Шукшин, поняття заздрості, ревнощів, підлості взагалі не існувало. Вони стояли вище цього бруду.

Я не можу сказати, що в Льоні погано склалося життя, але будемо чесними перед правдою: хіба такий талант, яким був наділений Биков, використали бодай на п'ятдесят відсотків? Звичайно ж, ні! З'явився таке явище, як Льоня, в італійському, французькому, американському, та в будь-якому кінематографі, – для такої людини писали б сотні сценаріїв, давали б йому знімати, заробляли б мільйони. Він би використовувався у стократ продуктивніше, ніж у нас.

– Ваш прихід на Київську кіностудію імені Довженка – це був свідомий вибір, чи хтось порадив туди податися?

– Мить першої зустрічі з кіностудією... Дотепер пам'ятаю, з яким хвилюванням подавав охоронцю замість перепустки листа Міністерства культури, підписаного завідділом Щербатюком (пізніше дізнаюся, що він – батько красуні Світлани, дружини Сергія Параджанова). Охоронець довго вчитується, ніби вишукує хоч якусь закарлючку, щоб не пропустити мене в святая святих. Він мало на кого звертав увагу. І лише коли на прохідній з'явився високий, стрункий красень з розкішною білою шевелюрою, охоронець підвівся і першим привітав його з підкресленою пошаною:

– Добрий день, Іване Петровичу!

– День дійсно добрий, сонячний. – Потис йому руку. – Люблю сонце в небі і в людях.

Проходячи повз мене, звернув увагу на мою вишиту сорочку.

– Боже, яку красиву вишиванку маєте, юначе.

– Мама вишила.

– Личить вам і вишиванка, і мамина усмішка.

І з тими словами вийшов з прохідної.

Я запитав у охоронця: хто він?

– Кавалерідзе.

– У мене лист для Кавалерідзе від мого вчителя.

Івана Петровича я розшукав у невеличкій кімнатці з табличкою на дверях: «К/К «Сковорода». Режисер-постановник І.Кавалерідзе».

(Згодом, прочитавши наказ по студії, він щиро привітає мене, і мовить слова, що запали мені в душу назавжди: «Відтепер ви – син сім'ї довженківців»).

...Уважно прочитавши листа, Кавалерідзе з якимось смутком зізнався, що на даний момент немає можливості взяти мене в свою картину, але пообіцяв не залишити безпритульним.

Пристаючи до екранізації роману Панаса Мирного «Повія», Кавалерідзе запропонував мені посаду другого режисера. І хоча переді мною вже маячила довгоочікувана самотійна постановка першого фільму, я з радістю погодився бути помічником цього знаменитого майстра.

Яка це зворушлива, мудра людина! Як багато зробив він для мене! Роботу в його картині я пам'ятав завжди, але з роками пам'ять дедалі частіше повертає до нього і хвилює все сильніше. Дивно, але спеціально він нічому не навчав ані мене, ані інших. Його робота, його поведінка були уроками високої культури, інтелігентності, порядності, доброзичливості, професіоналізму. І, звичайно ж, терпіння. Скільки помилок може допустити молодий другий режисер без кіноосвіти, легко може уявити кожен, хто хоч трохи знайомий з надзвичайно складним процесом кінотворчості. Але жодного разу Іван Петрович не підвищив голосу, не дозволив собі образити когось. Елегантна, зворушлива турботливість його просто вражала. Він терпляче допомагав опановувати складну професію асистента режисера, другого режисера, підносячи їх до високого, відповідального рангу. «Справжній асистент, як і другий режисер, – говорив він, – це покликання, що вимагає високого таланту, високої культури, всеосяжних знань... Я ж довіряю вам свої задуми, ви – мій перший помічник. Від вас залежить багато чого у фільмі. Причетність – ось найважливіше, що ви повинні відчувати, усвідомлювати. Бо усвідомлення своєї причетності до процесу творчості організовує людину, як ні що інше, пробуджує її активність, прагнення вдосконалюватись у професії, любов до неї».

А як він умів високо оцінити успіх кожного члена знімальної групи! Навіть найменший. Наприклад, в ролі головної героїні Кавалерідзе бачив лише Людмилу Гурченко, яка після «Карнавальної ночі» прокинулася кінозіркою. Її буквально завалювали пропозиціями. По телефону не вдалося вмовити її навіть приїхати до Києва на проби. І тоді Іван Петрович попросив мене з'їздити до Москви і привезти її неодмінно. І коли мені буквально пощастило умовити знамениту Людмилу Гурченко зніматися, Іван Петрович був від радості на сьомому небі.

В Кавалерідзе вражало все – людська краса, привабливість великого розуму, дивовижна пам'ять, висока культура, істинна інтелігентність. Він заворожував своєю закоханістю в Україну.

Продовження бесіди в наступному номері.